

Etiópia könyvtári és információs infrastruktúrája

Etiópiában fokozatosan alakult ki az ország könyvtári hálózata, párhuzamosan az ország kulturális és oktatási rendszerének modernizálásával. A nyilvános és szakkönyvtárak fejlődésének áttekintése után képet kapunk a jelenlegi könyvtári rendszerről és az információs szolgáltatásokról. A közművelődési könyvtárak egyben a helyi kulturális központok is. Etiópia iskolai és egyetemi könyvtárainak különleges szerepük van az ország oktatási és kutatási politikájában.

Az etiópiai könyvtárak mindenkor az 1908 óta egymást követő kormányok által elfogadott oktatási és kultúrpolitikai irányelveknek megfelelően fejlődtek. Eddig az időpontig Etiópiában nem létezett semmiféle formájú közművelődési, iskolai, felsőoktatási és szakkönyvtári szolgáltatás. Az akkor ismert könyvtárak szerzetesek vagy rendkívüli tudásukról és irodalmi munkásságukról híres, nagy tudósok magántulajdonában voltak. Ők gyűjtötték a ritka és értékes etióp kéziratosokat, és a máshol kiadott, etióp nyelvű és egyéb referenzműveket.

Az elmaradottság okai

A könyvtári szolgáltatások lassú fejlődésének számos oka volt, közülük a legfontosabbak a következők:

- ▶ A nagymértékű írástudatlanság, különösen a feudális-burzsoá korszak végén.
- ▶ A rossz gazdasági körülmények, amelyek az emberek többségét arra kényszerítették, hogy minden erőfeszítésüket mindennapi létszükségeik előteremtésére fordítsák.
- ▶ Csak a teológiai tudományok iránt érdeklődtek, mivel úgy vélték, hogy a nyugati világból származó modern ismeretek teljességgel idegenek Afrikától.
- ▶ A papír- és nyomdaipar csak nagy késéssel jelent meg Etiópiában. Az első nyomdagépet 1863-ban helyezték üzembe, de a nyomdászat csak a 20. század elején terjedt el.
- ▶ A széles körben uralkodó, hagyományos kézműipar. Az ősi családok arra tanították gyermekeiket, hogy apjuk és ősük foglalkozása előnyösebb, mint a modern tudományok művelése. Ennek a kézműiparnak mindaddig nem volt szüksége fejlesztésre vagy korszerűsítésre, amíg a folyamatos kínálat kielégítette a piaci igényeket.

Az érdeklődés megindulásáról tanúskodik az az erőfeszítés, amelyet néhány etióp tudós fejtett ki a 19. században János és Menelik uralkodása idején (1860–1913), hogy összegyűjtsék az etióp kulturális öröksé-

get tartalmazó kéziratokat egy e célra rendelt könyvtárban vagy a kolostorokban, és így megőrizték a pusztulástól vagy a rongálódástól a későbbi kutatások számára.

Az etióp–olasz háború után, Hailé Szelasszié császár uralma idején kezdtek kissé több figyelmet fordítani az oktatáspolitikára és az írni-olvasni tudást terjesztő programokra. E politikával együtt járt a könyvek előállításának és olvasásának támogatása. A könyvtári fejlődés korai jele, hogy az Oktatási Minisztérium tanügyi munkatársai egyéni kezdeményezésként erőfeszítéseket tettek kisebb iskolai könyvtárak létrehozására, amelyek – ahol erre lehetőség nyílt – gyűjtötték az alkalmas könyveket, és azokat hozzáférhetővé is tették a tanulóknak. Az addisz-abebei egyetem létrehozásakor (korábbi neve: I. Hailé Szelasszié Egyetem volt), 1950-ben megszületett az első etiópiai egyetemi könyvtár. A modern értelemben vett iskolai könyvtárak csak az 1950-es évek elején jelentek meg néhány nagyobb középiskolában, a közművelődési könyvtárak pedig az ún. művelődési központok keretében jöttek létre; az első modern közművelődési könyvtárat 1945-ben Addisz-Abeában állították fel.

Az 1960-as években jöttek létre a kormányhivatalok mellett működő szakkönyvtárak; ezek célja a hozzájuk tartozó kutatási és tudományos szervezetek igényeinek kielégítése volt. Ezeket szakkönyvtáraknak tekintették, mivel állományuk végső soron a szervezet működésével kapcsolatos célokat szolgált. A művelődési egyesületek könyvtárai az 1960-as évek elején kezdtek szerepet játszani a tanult emberek kiszolgálásában. Annak ellenére, hogy a különféle könyvtár típusok megjelenése az 1960-as évekig késett, az 1980-as években fejlődésük annyira felgyorsult, hogy előírányozták nagyszámú, szakképzett könyvtárigazgatási munkatárs kiképzését. Az etiópiai Oktatási Minisztérium Felsőoktatási Bizottságának ösztöndíjprogramja keretében ebben az időszakban azt tervezték, hogy számos diplomást és tisztviselőt jelölnek ki, akik szakmai képesítést szereznek majd a könyvtári tudományokból.

Az etiópiai könyvtári szolgáltatások kialakulásának e rövid áttekintése után vessünk egy pillantást az egyes könyvtár típusok fejlődésére.

Közművelődési könyvtárak

Az úgynevezett közművelődési könyvtárak Etiópiában lényegében véve az addisz-abebai Kulturális Minisztérium felügyelete alatt álló művelődési központok. A könyvtári szolgáltatásokon kívül széles körű kulturális tevékenységet fejtenek ki, beleértve előadások tartását, műhelymunkát, oktatófilmek vetítését, kiállítások rendezését. Már az 1950-es évek elején Etiópia egész területén megjelentek a helyi kormányzati régiókban, jelenleg pedig már több mint 25 művelődési központ működik. Könyvtári szolgáltatásait olyan hivatalnokok ellenőrzik, akik elvégezték a Kulturális és Sportügyek Minisztériuma által szervezett szaktanfolyamokat. Könyvtári szakember csak igen kevés központban dolgozik. A könyvek száma ezekben a könyvtárakban 7000 és 15 000 kötet között változik, és mivel a gyűjtemények tematikai változatossága csekély, igen nehezen tudják kielégíteni a különféle olvasói igényeket. E központok voltaképpen igen gyengék és szegényesek, az ország legkevésbé fejlett könyvtári szolgáltatásának tekinthetők.

Túlnyomó részüket olyan épületekben helyezték el, amelyek eredetileg lakóházak voltak, vagy más célokat szolgáltak. Az etiópiai közművelődési könyvtárak problémája az, hogy a rájuk háruló feladatokhoz képest viszonylag kis épületekben működnek. Az esetek többségében az épületek beosztása és helye nem felel meg a könyvtári szolgáltatások követelményeinek. A szakképzett személyzet hiánya többnyire szakszerűtlen szolgáltatásokat eredményez.

Iskolai könyvtárak

Az iskolai könyvtárak létrehozása iránti komoly érdeklődés a közművelődési könyvtárak terjedésével párhuzamosan jelentkezett. Az 1960-as évek végén az Oktatási Minisztérium arra törekedett, hogy az iskolai épületekben külön helyiségeket juttasson a könyvtáraknak. Ezt először a nagy, modern és újonnan épült iskolákban oldották meg. Jelenleg az iskolai könyvtárak száma eléri a százat, állományuk kötet-száma 5000 és 15 000 között változik. Az 1980-as években az Oktatási Minisztérium külön könyvtári osztályt hozott létre, amelynek feladata az iskolai könyvtári szervezet és a könyvbeszerzés felügyelete, a könyvtárosok eredményes működésének fokozása érdekében továbbképző tanfolyamok tervezése. Az iskolai könyvtárak munkatársai korábban valameny-

nyien tanárok voltak, akik nem rendelkeztek a könyvtári szervezet és szolgáltatások alapvető ismereteivel. E hiány pótlására 1970 óta „könyvtárszervezési” továbbképző szaktanfolyamokat indítottak, hogy emeljék a munkatársak teljesítményének színvonalát. Mivel azonban a képzési idő nem haladta meg az egy hónapot, a tanfolyamok nem voltak képesek a szaktudás kívánatos szintjét nyújtani.

Ha a tényleges teljesítményt megvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy ezek az iskolai könyvtárak messze vannak attól, hogy felkeltsék a tanulók érdeklődését. E nyugtalanító jelenségnek számos oka van; röviden összefoglalva a következőket említjük meg közülük:

- A tantervek nem teszik lehetővé, hogy a könyvtári tevékenység beépüljön a tanórák keretébe, megismertessék a tanulókat a könyvgyűjteménnyel, és bátorítsák őket, hogy tanulmányi munkájuk során felhasználják a kézikönyveket.
- A könyvtári munkatársak többsége nem fejt ki különösebb erőfeszítést annak érdekében, hogy felkeltsék a tanulók érdeklődését a könyvtár iránt, és ez távol tartja őket a könyvtártól.
- Könyvtári rendszerünk folyamatosan szenved attól, hogy nincsenek olyan gyermekkönyveink, amelyeket könnyen érthető stílusban írtak, jó minőségben állítottak elő, és amelyek célszerű témákkal foglalkoznak.

Egyetemi és főiskolai könyvtárak

Az 1950-es évek elejéig az addisz-abebai egyetem maradt az egyetlen felsőoktatási intézmény. Az etióp kormány az 1960-as évek közepétől fejlesztési irányelveket dolgozott ki különféle felsőoktatási szakágakra. Számos közép- és felsőfokú intézményt hoztak létre: az alamajai mezőgazdasági egyetemet, az aszmarai egyetemet és a jimmai orvostudományi intézetet. Ezeknek, és más, itt nem említett felsőoktatási intézményeknek a létrejötte és fejlődése együtt járt az egyetemi és főiskolai könyvtárak elterjedésével és gyarapodásával. Az addisz-abebai egyetemi könyvtár a legrégebbi és a legnagyobb, állománya jelenleg 550 ezer kötet a tudományok minden ágából. Mindezek a könyvtárak olyan új épületekben találtak otthonra, amelyeket kifejezetten az egyetemi kutatás céljára terveztek és rendeztek be. A könyvtárakat képzett szakemberek működtetik, az állomány korszerű, és mindenben igazodik a felsőoktatási tantervekhez. Szervezeti felépítésük megfelel az egyetemi könyvtári szabványoknak és kívánalmaknak.

E könyvtárak tevékenységéről általában elmondható, hogy többnyire azok a hallgatók látogatják őket, akik olyan nyugalmas helyet keresnek, ahol saját könyveiket olvashatják, nem a könyvtár által beszerzett kézikönyveket. E jelenség legfőbb oka az, hogy az

oktatási folyamat alapja meghatározott könyvek anyagának elsajátítása, a záróvizsgán ezt kéri számon. Ez a módszer, sajnos, nem ösztönzi a diákokat az irodalom felkutatására és tanulmányozására, hiszen azt tapasztalják, hogy elegendő a tárgyról azt tudni, ami az előírt könyvben áll. A kölcsönzési statisztikából kiderül, hogy az egyetemi könyvtárak állományának kihasználtsága gyenge, aminek nyilvánvalóan negatív hatása van a könyvtár egyetemen, illetve felsőoktatási intézményen belüli helyzetére, az érdeklődés hiánya pedig károsan befolyásolja az oktatás színvonalát. Ezért az egyetemi könyvtárak nem követik a felsőoktatási intézmények fejlődését, amelyről a hallgatók növekvő száma tanúskodik. Hatékony gyógymódot csak az érvényben lévő oktatási módszerek gyökeres megváltoztatása jelenthet, ami a hallgatókat arra buzdítaná, hogy maguk keressék és találják meg a számukra szükséges információkat az irodalomban.

Az egyetemi és főiskolai könyvtárak másik nagy problémája az idegen és hazai nyelvű, modern tudományos kiadványok hiánya. Az etiópiai középiskolákban és felsőfokú intézményekben az angolt vezették be a legfőbb oktatási nyelvként. Ennek ellenére angol nyelvű kézikönyvek még nem állnak megfelelő számban rendelkezésre, s elmaradnak az előírt szinttől. A dolgot az a sok akadály is nehezíti, amely az angol nyelvű könyveknek az afrikai országok közötti áramlását gátolja: a vámszabályok, az információ cenzúrázása, valamint a kemény valuták forgalmának korlátai.

Egyéb könyvtártípusok

Ezek általában olyan szakkönyvtárak, amelyek kezdetben tanulmányi és kutatási célokat szolgáltattak azoknak a minisztériumoknak a keretében, amelyek mellett működtek. Az 1960-as évek elején jelentek meg, de voltaképpen csak az 1970-es évek elején terjedtek el nagyobb mértékben. Számukról nincs pontos statisztikai adat, de általánosságban elmondható, hogy minden központi szervben működik olyan kutatási részleg, amelynek van szakkönyvtára. Az ilyen könyvtárak hozzáférhetősége nagymértékben attól függ, létezik-e a szervezetben oktatási és kutatási osztály. Állományuk általában 2000 és 25 000 kötet között változik. A könyvtári szolgáltatásokról többnyire azok a munkatársak gondoskodnak, akikre a könyvtári munka ellenőrzését bízta, miután elvégeztették velük a könyvtári szaktanfolyamot. Megjegyzendő, hogy e könyvtárak állománya kizárólag az illető szervezet, intézmény tevékenységével kapcsolatos, és azt szolgálja. Némelyikben azonban található az általános műveltség különféle területeivel foglalkozó könyvek is.

A használók főként az intézmény, illetve az osztály munkatársai közül kerülnek ki. Ezeknek a könyvtáraknak a könyvbeszerzésre fordított kiadásai nincsenek

korlátozva, a használók tevékenységétől és kutatási igényeitől függenek. Meg kell említenünk azt a negatív körülményt, hogy e könyvtárakkal szemben nem szükségképpen jelentkeznek anyaintézményük igényei. Ezért fejlődésük az intézmény érintett kutatói érdeklődésének komolyságától függ. Ennek következtében e könyvtárak némelyike figyelemre méltó tájékoztató és kulturális tevékenységet fejt ki, mások viszont csupán könyvraktárak, és a részleg különböző forrásokból kapott könyveinek és brosúráinak tárolóhelyei.

A könyvtári személyzet

Etiópiában az első könyvtárak a 19. században jelentek meg és terjedtek el. Az 1950-es évek végén az állam kezdett figyelmet fordítani a könyvtárak felügyeletét ellátó személyzet magas színvonalú képzésére. Számos hallgatót küldtek külföldi egyetemekre, hogy elsajátítsák a könyvtártudományi ismereteket. Ezenkívül az addisz-abebai egyetem bölcsészkarja könyvtártudományi tanszék létrehozását tervezte. 1966-ban két tanterv szerint indult meg az oktatás. Az első 25 kötelező (beszámítható tanulmányi pontszámot adó) órában alsó fokú könyvtártudományi képzést adott a más végbizonyítvánnyal rendelkező hallgatóknak, akik ebben a tárgyban kívántak magasabb egyetemi fokozatot szerezni; a másik 32 kötelező órában segédkönyvtárosi diplomát adott. Az 1977–1978. tanévben azonban a könyvtáros szakot teljesen átszervezték, kétévesre bővítették, és valamennyi szaktárgy tervét részletesen kidolgozták. A tanrend már munkában állóknak hat nyáron át tartó könyvtárostani képzést is kínált. Jelenleg a könyvtáros és informatikai tanszék tudományos fokozatot nyújtó képzési tantervet fejleszt ki.

A nemzeti könyvtár

A könyvtár csak helyben olvasásra használható. A felsőfokon tanuló diákok ingyenes olvasójegyükkel igénybe vehetik a könyvtár szolgáltatásait. Az alapszabályzat a nemzeti kulturális örökség gyűjtését, dokumentációját és konzerválását teszi a könyvtár legfőbb kötelességévé, továbbá az etióp és nemzetközi kultúra körébe tartozó kézikönyvek válogatott gyűjtését, különös hangsúlyt helyezve a régi kéziratokra. Feladatai ellátása érdekében a könyvtár nagy erőfeszítéseket tesz, hogy vásárlás és csere segítségével beszeresse a legfontosabb etióp és nemzetközi kiadványokat minden tárgykörben. A nemzeti örökség körébe tartozó kéziratokat a különböző állami könyvtárakból gyűjti össze, vagy megvásárolja a magánkönyvtárak eladásra felkínált darabjait. A nemzeti kulturális örökség gyűjtését szolgálja a kötelespéldány-rendszer, amely

a törvény előírásának megfelelően három példányt juttat a könyvtárak minden etiópiai kiadványból, valamint azokból, amelyek külföldön jelentek meg, de szerzőjük, ill. társszerzőjük etióp nemzetiségű. Az intézmény gyűjti továbbá az országgal foglalkozó, nem könyv jellegű anyagokat is.

Jogszába írta elő a megfelelő könyvtári tevékenység ellátását végző osztályok létrehozását. Ezek a következők:

1. **Beszerezési és köteles példány osztály:** a dokumentumok valamennyi típusára kiterjed a beszerzés a kötelespéldány-rendszer révén, vásárlással vagy cserével.
2. **Osztályozó és katalogizáló osztály:** a különféle dokumentumokat osztályozza, katalogizálja, és elkészíti a szerzők, címek, tárgyak és sorozatcímek szerinti szükséges mutatókat.
3. **Dokumentációs és információs osztály:** az etióp nemzeti bibliográfia kiadása és az etiópiai időszak, valamint egyéb kiadványok analitikus indexének elkészítése.
4. **Kéziratok osztálya:** mindenféle forrásból gyűjti a kéziratokat, a róluk készült fényképmásolatokat kicseréli más egyetemekkel és tudományos központokkal, katalógusokat készít a kéziratokról, és kiadványokat tesz közzé róluk.

A könyvtárra hárul a következő feladatok ellátása:

- ▶ a nemzeti bibliográfia kiadása,
- ▶ az állami könyvtárak szakmai felügyelete egész Etiópiában,
- ▶ néhány, a nemzeti könyvtár céljaihoz kapcsolódó feladatokat ellátó művelődési egyesület támogatása.

Információs szolgáltatások

Etiópiában minden könyvtárban és levéltárban működnek különféle információs szolgálatok. A számítógépek bevezetésével azonban lényeges változások következtek be az információs szolgáltatásokban, elsősorban az automatizált könyvtárakban.

Nem kétséges, hogy a számítógépes szolgáltatások nagy előrelépést jelentenek ezen a téren. Az információforrások szüntelenül növekvő mennyisége, az információk könnyű és gyors visszakeresésének igénye szükségessé tette a számítógépek mielőbbi bevezetését. Az olcsó miniszámítógépek alkalmazása lehetővé tette a könyvtárak számára – bármilyen kicsinyek is –, hogy saját számítógéppel segítsék információs szolgáltatásaikat.

Több etiópiai információs központ már igen eredményes kapcsolatot létesített a nemzetközi információs hálózatokkal, például az Egyesült Nemzetek Afrikai Gazdasági Bizottságának (Economic Commission for Africa = ECA), a Pánafrikai Fejlesztési és Információs Rendszereknek (Pan-African Development and Information Systems = PADIS), az Afrikai Állatfajok Nemzetközi Központjának (International Livestock Center for Africa = ILCA) információs rendszereivel.

* * *

Reméljük, hogy könyvtári és információs rendszereink jelenlegi nehézségeit és hiányosságait, akárcsak országunk életének egyéb területein, sikerül leküzdeni, hála megfeszített munkánkunk és a népünknek nyújtott nemzetközi segítségnek. Ehhez a külföldi könyvtárak és a nemzetközi könyvtári rendszerek is hozzájárulnak.

Irodalom

- [1] OURGAY, M.: Printing, publishing and book development in Ethiopia up to the era of emperor Menelik II. = International Information and Library Review, 24. köt. 3. sz. 1992. p. 221–227.
- [2] Encyclopedia of library and information science. 8. köt. New York, 1973. p. 215–227.
- [3] ALEMIE, L.: Library development in Ethiopia. = Library Review, 41. köt. 5. sz. 1992. p. 27–31.
- [4] JOB, M. M.: Libraries in higher education in Ethiopia. = Herald of Library Science, 22. köt. 3–4. sz. 1983. p. 185–189.
- [5] BELAY, A.: Libraries in Ethiopia IFLA/UNESCO Presession. Leipzig (GDR), 1981. 13 p.

Beérkezett: 1993. V. 13-án. Fordította: Pálvölgyi Endre

OMIKK FORDÍTÓ IRODA

1088 Budapest, Múzeum u. 17.
Telefon: 138-2874 Fax: 138-4924

- MŰSZAKI FORDÍTÁS, LEKTORÁLÁS
- TOLMÁCSOLÁS, SZÖVEGSZERKESZTÉS
- SZAKIRODALOM BESZERZÉS
- 30 NYELV, ORSZÁGOS HÁLÓZAT, REÁLIS ÁRAK